

Лекція №1

Тема: Вступ. Поняття про одяг, костюм. Орнамент.

Мета: Ознайомити студентів з суттю та визначенням терміну одягу, костюму, походження костюму. Розвинути вміння використовувати отримане знання в роботі. Виховати естетичну культуру майбутніх спеціалістів.

План

1. *Поняття про костюм та одяг*
2. *Функції костюму*
3. *Орнамент та його види*

Лекційний матеріал

Поняття про костюм та одяг

Історія костюму — найправдивіше дзеркало, що відображає ціннісні орієнтації історичної доби, сутність соціального й індивідуального характеру особистості. Стилiстична та образна мова костюма вільна як від ідеологічної тенденційності історичних документів, так і від авторської сваволі художніх творів. Крім того, людське властиве костюмові більше, ніж іншим видам культуротворчості, оскільки він найтісніше пов'язаний з тілом людини, її ідеальними уявленнями та її реальною поведінкою. Насичена життєвими подіями, суспільними суперечностями та соціальними перспективами історія костюма яскраво відображає тілесну довершеність давнього елліна, духовну вертикаль буття середньовічної людини, повноту антропоцентризму ренесансного індивіда, сум'яття барокового персонажа, інтимну приватність кавалерів і дам рококо, громадянську позицію свідомого класициста, екстатичну мрійливість романтиків, пісну добропорядність і чесноти буржуа, динамізм і розкутість сучасного молодого япі.

Костюм — образно-художня система одягу, яка виражає міру його ансамблевості.

Мода — нетривале загально визнане ставлення до ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ культурних форм, притаманне певному історико-культурному періоду.

Одяг — покров з хутра, шкіри, текстилю, призначений для НОСІННЯ на тілі та захисту від впливів навколишнього середовища.

Стиль — єдність змісту, образної системи та художньої форми, що складається в конкретному історико-культурному типі та характеризує певну добу в його розвитку.

В основі одягу лежать його два головні найпростіші прототипи: накинута на плечі шкура стала основою *плечового одягу* — сорочок, жакетів, плащів, пальто; пов'язана навколо стегон тканина визначила появу *поясного одягу* — спідниць, фартухів, штанів, запасок.

За способом покривання тіла одяг поділяють на драпірований, накладний і розстібний. Найдавнішим є *драпірований одяг*, який вільно огортає тіло та тримається за допомогою поясів, зав'язок, застібок — давньоєгипетський схенті, давньогрецький хітон, давньоримська тога, індійське сарі, іспанський плащ. *Накладний або глухий одяг* не має суцільного розрізу, тому його одягають через голову — передньоазійське канді, римська туніка, середньовічна каміза, візантійський саккос. *Розстібний одяг* має суцільний розріз на всю довжину, тому його одягають на торс ззаду в рукава — китайський халат, японське кімоно, середньовічний успенд, рокайльний кунтуш, європейський жюстокор.

За видом крою одяг поділяють на диференційований і недиференційований. *Недиференційований одяг* утворюється з нерозкроеного на частини матеріалу, віддзеркалюючи цілісність сприйняття людиною світу: таким є одяг давніх культур і культур традиційного Сходу — давньоєгипетські калазирис і схенті, давньогрецький хітон і гіматій, давньоримська тога, японське кімоно, китайський халат, індійське сарі, арабські хаїк і абба. *Диференційований одяг* кроїться з окремих елементів, які потім зшиваються, що відображає владу людини над матеріалом і підкорення його людському тілу: такий одяг найбільш характерний для європейського костюма — від середньовічного пурпуена до сучасного жакета.

Поняття *костюм* маркірує знаково-символічну природу плаття, виявляє

його образні аспекти, належить простору культурних смислів і значень. Костюм як образно-художня система одягу пов'язаний із історичними подіями, етнічними звичаями, національними традиціями, соціальними статусами, естетичними смаками, статевими ролями, взагалі, глибинними пластами культури. Костюмові властива ритуальність: він фіксує певні соціокультурні стандарти, демонстрація яких забезпечує акт упізнавання їх носіїв. Так, носіння тоги було в давньоримському соціумі знаком громадянськості, зрілості та захищеності божественними силами, завищена лінія талії та рясні зборки на животі в середньовічному сюрко пов'язували жінку з ідеальним прообразом Богородиці, а утвердження чорного кольору в чоловічому костюмі романтиків мало на меті увиразнити їх скорботний погляд на світ.

Взаємодія смислового та формального аспектів костюма визначає його диференціацію на чотири основні типи: живописний, пластичний, архітектонічний і декоративний. *Живописний костюм* є своєрідним "письмом" на тілі людини, способом нанесення родових знаків, освячених традицією: він характерний для первісної свідомості, яка не вичленовує тіло людини з космічного оточення, — гримування, татуювання, шрамування, створення зачіски віддзеркалюють на тілі людини загальний світовий порядок; в сучасній культурі різновидом живописного костюма можна вважати боді-арт. *Пластичний костюм* побудований на взаємодії драпірування та людського тіла, яке сприймається як самоцінність: він характерний для антропоцентричних культур — давньогрецької або ренесансної. *Архітектонічний костюм* підкорює людське тіло покривам важкої та цупкої тканини: він типовий для культур, в яких декларується дистанція між людиною та оточенням, в яких людське тіло підкорене простору, — китайська, японська, середньовічна культури. *Декоративний костюм* виконує функцію маски, яка приховує справжню сутність людини, пропонує ілюзію замість реальності: він властивий новоєвропейській культурі, в якій історія розігрується як зміна соціальних ролей людини, її ідеальних проєктів.

Цілісність і смислова природа костюма виявляє себе у понятті *стилю* як єдності змісту, образної системи та художньої форми, що складається в

Відділення дизайну Історія костюму
конкретному історико-культурному типі та характеризує певну добу в його розвитку. Стель як цілісність системи принципів конструювання костюма задається сукупністю значущих смислів і цінностей, ієрархія структури яких вибудовує модель впорядкованого та універсального світоустрою. Відповідно, стиль історичного костюма як система задається певними художньо-образними, соціально-психологічними та формальними характеристиками. До художньо-образних характеристик відносять ідеальні уявлення про людське тіло, що ґрунтуються на етнічному менталітеті, національних традиціях і стереотипах історичного часу; до соціально-психологічних — спосіб життя, поведінкові стандарти, вікові та статеві особливості; до формальних — композиційне вирішення, конструктивні норми, силуетні лінії, колористичну гаму, особливості декору та техніки виконання. Образ загубленої в безодні холодного всесвіту, розірваної між трагізмом і радістю буття барокової людини постає в контрастах цупкого камзолу і рухливості драпірувань, складок, численних бантів-галантів, стрічок, шарфів, пишного мережива, антиномічних чорного і білого кольорів, блиску золотого шитва і матовості тонкого батисту, які підсилювали суперечність між комічною афектацією світської поведінки та суворістю військових буднів.

Функції костюму

Специфічність костюма виявляється у взаємовпливі та взаємопов'язаності його функцій, у системі яких редукція однієї функції викликає посилення інтенсивності інших, а також зміни структури в цілому. Якщо в професійному одязі, безперечно, домінує адаптаційна функція, у царському орнаменті — знаково-символічна, то у костюмі традиційного Сходу — релігійна, а у класичному європейському — соціально-статусна та атрактивна.

Первинною функцією костюма є *адаптаційна*, яка забезпечує захищеність тіла людини від несприятливих умов зовнішнього середовища. Одяг призначений підтримувати нормальний перебіг процесів людської життєдіяльності. Ефективність адаптації людини до впливів довкілля зумовлена

тим, що одяг сприяє диханню тіла, не обтяжує його, пристосований до його рухів, перешкоджає витоку тепла та потраплянню вологи. Проте суб'єктивно людина може відчувати комфорт навіть у незручному костюмі через психологічну компенсацію, яка задана його модністю. Коли в моді високі підбори, вони водночас сприймаються як зручні; потім уявлення про комфорт кардинально змінюється — практичними вважають туфлі-човники взагалі без підборів.

В основі *атраکتивної* функції костюма лежить його здатність бути засобом формування атракції, особливої установки, яка передає емоційно-позитивне ставлення однієї людини до іншої. Прикрашаючи себе одягом, людина посилює привабливість власного тіла для можливого сексуального партнера, певною мірою уподібнюючись тваринам, які беруть участь у шлюбних іграх. Ставлення до тіла є однією з найважливіших ціннісних орієнтацій культури, де тіло виступає не просто фізичною даністю, а складним смисловим конструктом. Це ставлення визначене глибинною пам'яттю про архетипічні уявлення щодо ідеального людського тіла і норм його демонстрації. Тому костюм відображає емоційні переживання людини, пов'язані з усвідомленням власної тілесності або тілесності іншого. Він більшою мірою сигналізує про пристрасну потребу індивіда отримати задоволення від визнання іншими людьми, ніж про соромливість як відмову від сексуальних форм поведінки. Почуття сорому є, скоріше, результатом носіння одягу, ніж його першопрчиною, і виникає на досить високому рівні сформованості самосвідомості людини. Сексуальна інтрига властива і прадавнім формам костюма, де чоловіки прикрашали тіло тільки надітими на статевий орган пустим гарбузом-горлянкою, шкаралупою кокосу або мушлею (так звані "фалокрипти"), які підкреслювали їх маскулінність, а жінки означували власну недоступність чужому чоловікові носінням фартуха. Пізніше атрактивність формували за рахунок максимізації форми та підкресленого декорування гультіка-брагета у ренесансних чоловічих штанах, поглиблення декольте у жіночих сукнях рококо, оголення ніг на початку ХХ ст. Із формуванням

складного комплексу життєвих ролей людини — соціальних, вікових, професійних — пов'язане становлення *статусної* функції костюма. Одяг як показник статусу людини позначає її соціальні якості: так, підлітки у джинсах, коротких топах і розтягнутих светрах демонструють не стільки індивідуальні смаки, скільки належність певному поколінню; "білими комірцями" називають когорту управлінців не через їх власні модні уподобання, а завдяки символізації жорсткості, формальності та прозорості як ознак ефективного менеджменту. Костюм через свої символічні значення виступає механізмом соціалізації особистості, освоєння нею відповідних життєвих ролей, збереження та підтримання стабільності культурних цінностей.

Знаково-смілова функція костюма пов'язана з усвідомленням людиною своєї причетності до суспільного цілого — сім'ї, соціальної групи, нації, культури. Одяг виявляє в такому контексті сутність цього цілого, його смислову значущість. Він вказує на певні цінності, які сприймаються в конкретній культурі як актуальні. Тим самим костюм огортає слабке і беззахисне фізичне тіло людини культурним покровом, захищає її від позбавленого смислів і значень хаосу довкілля. Взуття китаянок, що нагадує копито, манжети халату у вигляді розтрубів, *що* приховують руки, піднімають з глибин підсвідомого пам'ять про прадавній тотем коня та міф, за яким непереможний вершник може підвестись на небесний трон саме на спині цієї тварини: це вручає людину під захист світу, сповненого ладу та смислів.

Знаковість костюма дає змогу репрезентувати такі культурологічні опозиції:

- *своє* — *чуже*, *що* маркірує ідентичність всередині певної соціальної групи: так, чужинці позбавлялися в давніх культурах права носити взуття, яке символізувало зв'язаність із землею, а невільники — шапку, яка означала заступництво вищих сил;
- *верх* — *низ* — протиставлення, яке характеризує соціальний статус: наприклад, високе місце в суспільній ієрархії підкреслюється домінантою верхньої частини костюма — високою зачіскою, головним

убором, покривалом, низьке — нижньої у вигляді набедреників;

- *духовне — тілесне* — антропоцентричні уявлення культури: так, довгопола, позбавлена ознак статі середньовічна каміза увиразнює духовну домінанту ідеалу, на противагу — акцентування геніталій в ренесансному костюмі-репрезентує повернення тілесності;

- *чоловіче — жіноче* відображає тендерні цінності культури: скажімо, маскулінність означається штанами і фалічними символами — краваткою, гультфіком, ціпком тощо, втрата тендерної визначеності — стилем унісекс;

- *старе — нове* — маркірує часову орієнтацію культури: так, вікова усталеність форм східного костюма відображає орієнтацію культурного часу на минуле, а підвладність європейського одягу модним змінам — на теперішнє і майбутнє;

- *динамічне — статичне* — є відображенням уявлення про відносини з оточенням: наприклад, цупкість класицистичного жустокора асоціюється зі стриманістю, підпорядкованістю зовнішнім правилам і нормам такою самою мірою, як рухливість форм еллінського хітона із відкритістю та вільністю самовизначального духу громадянина;

- *моральне — позаморальне* — маркірує систему етичних цінностей: так, розкуйовджене волосся символізує агресію, неохайність, розбещеність, натомість цупка зачіска з волосся, зібраного у вузол, асоціюється зі здатністю людини підкорювати пристрасті.

Орнамент та його види

Орнамент – це візерунок, побудований на ритмічних повторях образотворчих мотивів.

Візерунок – це прикрашення поверхні; ритмічний організований візерунок називають орнаментом.

Декор – прикрашати – сукупність елементів прикраси і оздоблення виробу. Декор може бути в одиничному варіанті.

Мотив – декоративний елемент композиції, який повторюється.

Види орнаментів

Геометричний орнамент – чітке чергування ритмічних елементів і їх кольорового поєднання. Першооснова будь-якої геометричної форми - реальна існуюча форма до межі узагальнення і спрощення (міандр, хвиля, коло і ін..).

Рослинний орнамент самий розповсюджений після геометричного орнаменту, для якого характерні свої мотиви, особливо в різних країнах і в різний період. В Єгипті – стилізована квітка лотоса і листя пальми, в Японії і Китаї – хризантеми, в Індії – біб і квасоля, в Ірані – гвоздика, в Росії – соняшник і ромашка. В Середньовіччі – виноградна лоза і трьохлистник, в готичний період – чортополох і плоди гранату, в часи барокко – тюльпан і піон, в XVIII столітті – троянда, в період Модерну – лілії і ірис. Рослинний орнамент має найбільше можливості в різноманітті використаних мотивів. В одному випадку мотиви трактуються реалістично, об'ємно, в другому більш стилізовано.

Каліграфічний орнамент – він складається з окремих букв або елементів тексту, виразних по своєму пластичному малюнку і ритму. Мистецтво каліграфії найбільш характерне і розвинуте в таких країнах, як Китай, Японія також і арабських країнах.

Фантастичний орнамент – в основі орнаменту лежить видумане зображення, часто символічного і міфологічного змісту. Особливе поширення фантастичного орнаменту з зображенням сцен життя тварин є в країнах

Стародавнього Сходу (Єгипет, Ассирія, Китай, Індія, Візантія). В епоху Середньовіччя фантастичний орнамент був популярний в зв'язку з тим, що релігія забороняла зображення живих істот (крилаті леви, сфінкси, грифони, дельфіни, сатири, кентаври і ін..).

Символічний орнамент – орнаментальні образи часто представляють собою символи або систему символів, які мають яке-небудь особливе значення (гриби, орденські знаки, предмети військового, музичного і театрального мистецтва).

Фігурний (людський) орнамент – складається з людських тіл, геометричних і рослинних мотивів, відображає дію людини в оточенні предметів воєнного життя, побуту, музичного і театрального мистецтва, міфічних і біблійних сюжетів.

Пейзажний орнамент – особливо часто використовується в текстильних виробках в Японії і Китаї.

Астральний орнамент – основними елементами є небо, сонце, хмари, зірки.

Анімалістичний орнамент – реальне, умовне та стилізоване зображення птахів, звірів та тварин (леви, пантери, коні, шакали, собаки, орли, качки і інші)

Змішаний (складний) орнамент – складений із різних елементів, наприклад : геометричний і рослинний, рослинний і тваринний, стрічки, захисні щити, інструменти та інші.

Контрольні питання

1. Дати визначення костюму.
2. Яка різниця між костюмом і одягом?
3. Дати визначення моді і стилю.
4. Перерахувати функції костюму?
5. Що таке орнамент?
6. Які є види орнаменту?

Список використаних джерел:

1. Шевнюк О. Л. Історія костюма: Навч. Посіб. К.: Знання, 2008 . 375 с.
2. Вера Калмыкова. Костюмы народов и древности до XIX века Изд.: Белый город. 2012. 202 с.
3. Мода. Полная энциклопедия одежды и стилей. Пер.: Ольга Сергеева, Е. Сернева. Изд.: Дорлинг Киндерсли, АСТ. 2013 г. 480 с.
4. Детский костюм XVIII – XX века. К.Г.Серебрякова ГИМ 2010 208с.
5. Мода и стиль: Современная энциклопедия Аванта+ / Глав. Ред. В.Володин. М.: Аванта +, 2002.
6. Л.П. Светлова. Азбука орнамента. Москва 2001.